

УНИВЕРЗИТЕТ „ГОЦЕ ДЕЛЧЕВ“ - ШТИП
ПРАВЕН ФАКУЛТЕТ

ISSN 1857-8713

ГОДИШЕН ЗБОРНИК
YEARBOOK

ГОДИНА 5

VOLUME V

GOCE DELCEV UNIVERSITY - STIP
FACULTY OF LAW

УНИВЕРЗИТЕТ „ГОЦЕ ДЕЛЧЕВ“ – ШТИП
ПРАВЕН ФАКУЛТЕТ

ISSN 1857-8713

ГОДИШЕН ЗБОРНИК
YEARBOOK

ГОДИНА 5

VOLUME V

GOCE DELCEV UNIVERSITY – STIP
FACULTY OF LAW

**ГОДИШЕН ЗБОРНИК
ПРАВЕН ФАКУЛТЕТ
YEARBOOK
FACULTY OF LAW**

За издавачот

Проф. д-р Јован Ананиев

Издавачки совет

Проф. д-р Блажо Боев
Проф. д-р Лилјана Колева Гудева
М-р Ристо Костуранов
Проф. д-р Јован Ананиев
Доц. д-р Љупчо Сотировски
Доц. д-р Ана Никодиновска Крстевска
Доц. д-р Љупчо Сотировски

Editorial board

Prof. Blažo Boev, Ph.D.
Prof. Liljana Koleva Gudeva, Ph.D.
Risto Kostruranov, LL.M
Prof. Jovan Ananiev, Ph. D
Ass. Prof. Ljupčo Sotirovski, Ph. D
Ana Nikodinovska Krstevska, Ph. D
Ass. Prof. Ljupčo Sotirovski, Ph.D

Меѓународен програмски комитет

Проф. Д-р Јован Ананиев,
Универзитет „Гоце Делчев“ – Штип, Р. Македонија
Доц. Д-р Јадранка Денкова,
Универзитет „Гоце Делчев“ – Штип, Р. Македонија
Проф. Д-р Жан Пол Ленер,
Универзитет на Луксембург, Луксембург
Проф. Д-р Аленка Верболе,
Универзитет на Љубљана, Словенија
Проф. Татјана Петровна Суспицина,
Московска Правна Академија, Русија
Проф. Габриела Белова,
Југозападен Универзитет „Неофит Рилски“, Бугарија

International Editorial board

Prof. Jovan Ananiev, Ph. D,
Goce Delcev University - Štip
Prof. Jadranka Denkova, Ph. D,
Goce Delcev University - Štip
Prof. Jean Paul Lehnars, Ph. D,
University of Luxembourg
Prof. Alenka Verbole, Ph. D,
University of Ljubljana
Prof. Tatjana Petrovna Suspicina,
Moscow State Law Academy
Prof. Gabriela Belova,
South West University “Neofit Rilski”

Редакциски одбор

Проф. д-р Јован Ананиев
М-р Ана Никодиновска Крстевска
Доц. д-р Љупчо Сотировски
Доц. д-р Борка Тушевска

Editorial staff

Prof. Jovan Ananiev, Ph. D
Ana Nikodinovska Krstevska, M.A.
Ass. Prof. Ljupčo Sotirovski, Ph. D
Ass. Prof. Borka Tuševska, Ph. D

Главен уредник

Проф. д-р Јован Ананиев

Managing editor

Prof. Jovan Ananiev, Ph. D

Одговорен уредник

М-р Ана Никодиновска Крстевска

Editor in chief

Ana Nikodinovska Krstevska, M.A.

Јазично уредување

Даница Гавриловска-Атанасовска
(македонски јазик)

Language editor

Danica Gavrilovska-Atanasovska
(Macedonian)

Техничко уредување

Славе Димитров

Technical editor

Slave Dimitrov

Редакција и администрација

Универзитет „Гоце Делчев“ - Штип
Правен факултет
ул. „Крсте Мисирков“ 10-А
п. фах 201, 2000 Штип
Р. Македонија

Address of the editorial office

Goce Delcev University – Štip
Faculty of Law
Krste Misirkov 10-A.,
PO box 201, 2000 Štip,
R. of Macedonia

СОДРЖИНА

АМПОВСКА Марија Оснoтoт на граѓанско-правната одговорност разгледуван во историски контекст	5
АПАСИЕВ Димитар К и к е р o н disertissime romuli nepotum (i)	19
АТАНАСОВСКА Анета Историски развој на потрошувачкиот кредит и каматата	33
БЕЛОВСКИ Војо Договор за вработување со приправници, пробна работа, волонтерство и волонтерски стаж	47
ГУШЕВА Снежана Улогата на пратениците во законодавната дејност на Собранието на Република Македонија - расчекор меѓу нормативното и реалното -	71
ИЛИОСКИ Ристо Значењето на државјанството како својство во уредувањето на субјективитетот на физичките лица во граѓанското право	85
ЈАКИМОВСКА Светлана Општи особености на македонскиот и на францускиот стручен јазик на правото	99
КАМБОВСКИ Игор Историски развој на институтот застапување	111
МАЈХОШЕВ Андон Слобода на медиумите	121
МАРОЛОВ Дејан МАКСИМОВА Елена Етичките аспекти на сурогатството наспроти ставовите на законската регулатива	135
МУЈОСКА Елена Активности на Советот на Европа за остварување на најдобрите интереси на децата	153

НАШКОВА Сузана Односот помеѓу патентот, know-how и доминантната положба од аспект на член 102 од договорот за функционирање на Европската Унија (ДФЕУ)	173
НИКОДИНОВСКА КРСТЕВСКА Ана Текот на Евроатлантските интеграции по украинската криза	189
ПЕТРЕВСКА Билјана Туристичкото законодавство во Македонија	197
ПЕТРЕСКИ Ѓорги ЈАКИМОВСКИ Александар Злоупотреба на платежни картички	211
РЕТРОВА Тања Multiple discrimination	225
ПОПОСКА Весна Апликативност на режимот на резерви на Виенската конвенција за договорно право врз договорите од областа на човековите права	237
ПОПОСКА Жанета Стереотипите и предрасудите како причина за дискриминаторските практики	249
САЛЕВСКА-ТРАЈКОВА Василка Улогата на европскиот суд на правдата при креирањето на општите принципи на европскиот правен поредок	265
СТОЈАНОВСКИ Страшко ДЕНКОВА Јадранка АНАНИЕВ Јован Перцепции на граѓаните за транспарентноста и партиципативноста во процесот на донесување на одлуки во единиците на локалната самоуправа во Источниот плански регион на Република Македонија	287
ТУШЕВСКА Борка Договор на обем во меѓународниот превоз на стоки според Ротердамските правила	305

КИКЕРОН
DISERTISSIME ROMULI NEPOTUM (I)

...Беседништвото може со мудри мисли да го обземе духот, а со убави зборови да го помилува увото; да го крене срцето на народот, да ги отстрани сомнежите на судијата, да даде решавачки совети; да ги заштити невините, да им помогне на бесилните, да ги спаси потиштените, да ги ослободи прогонетите, да ги повика заблудените, да ги издигне слабите, да ги понижи дрските, да ги надвлее противниците, да ги придобие колебливите, да ги преобрази сомничавите, да ги затвори отпадниците, да ја поддржи правдата, да ја сруши неправдата – и со истата сила да се брани и напаѓа...

M. T. Cicero

Анстракт: Марко Тулие Цицерон, според традиционалниот изговор, или Марк Тулиј Кикерон (Marcus Tullius Cicero / 106–43 год. пр.н.е.), според поавтентичниот класичен изговор на латинскиот јазик, важи за прво и најпрепознатливо име во римското и во целокупното античко, па и светско беседништво. Според мислењата на голем број видни проучувачи на класичната реторика, тој е првиот и последен автентичен римски „совршен говорник“ (*perfectus orator*)! Истовремено, тој е и една од најзначајните личности од Антиката чиј индивидуален придонес остави печат во духовниот развој на човештвото. Во неговиот лик се споени различни дела, идеи и доблести – така што неговиот живот и неговите размисли и натаму предизвикуваат интересирање во сите цивилизирани култури. Целта на овој труд, кој е прв дел од трилогијата посветена на Кикерон, е одблизу да се осврне на неговиот животен пат и државничка кариера, додека останатите делови ќе бидат посветени на неговиот теоретски и практичен придонес кон реториката.

Клучни зборови: *говорник, говори, магистратури, реторика, философија, правници*

APASIEV Dimitar

CICERO

DISERTISSIME ROMULI NEPOTUM

Abstract: Living and performing at the end of the IInd and the first half of the Ist century before Christ, at the age of the bloody Civil wars and the collapse of the famous Roman Republic (lat. *Res publica*) - Cicero, without competition, is the world's most famous orator, statesman, philosopher, lawyer and stylist in the field of Latin literature. His comprehensive and erudite persona exists until today, despite the flurry of events and challenges of the time in the past more than two millennia. The surname Cicero (Marcus Tullius Cicero / 106–43 BC), which over the centuries will remain engraved in the memory of the world history, in its time had a little offensive connotation: namely, this family nickname etymologically derived from the word *cicer* - which means legumes (like peas, chickpeas, groundnut, peanut), and alludes to the fact that some of the Cicero's ancestors had visible mole i.e. pea-shaped nipple. His persistence, which has led to many challenges and life crossroads, can be seen from the beginning of his career - when he disobeyed the advice of his friends, not to use this half-baked “nickname”, answering them that he will try to glorified this nickname rather to reject it. Finally, there are at least two similarities that are valuable for mentioning between him and the famous Athenian orator Demosthenes (Δημοσθένης / 384–322 BC): firstly, Cicero same as Demosthenes before him, started his speaking career as judicial speaker, and then turn to political oratory; and second, the Cicero's amazing success shows us that strong personalities aren't created in ideal conditions - but as a response to the challenges that occur, through ‘superhuman’ effort to overcome everyday problems and difficulties!

Key words: *orator, speaks, state officials (lat. magistrates), rhetoric, philosophy, jurists*

**1. За животниот пат на Кикерон
и за неговото врвно образование**

*Философите... обременети од стремежот
за учење, ги оставаат на цедило оние
кои би требало да ги штитат.
Cicero: De officiis – I, 9, 28 (44 год. пр.н.е.)*

Биографот Плутарх (грч. Πλούταρχος или лат. Lucius Mestrius Plutarchus / ок. 46–120 год. н.е.) е еден од античките писатели кој сочувал најмногу податоци за животниот пат на Кикерон, во неговото најпознато дело *Споредбени живототписи* односно *Паралелни биографии* (*Bioi Parállēloī* или *Vitae paralelae*). Се знае дека Кикерон е **роден** во градчето Арпин (*Arpinum*) – денешната „комуна“ *Arpino* во провинцијата Фросиноне, во централна Италија, на оддалеченост од околу осумдесетина километри југоисточно од Рим. Тогаш Арпин е мало провинциско место

во долината Лацио (*Latium*) кое имало третман на италска општина (*municipium*), а од каде што потекнувал и познатиот римски војсководец Гај Мариј (*Gaius Marius* / 157–86 год. пр.н.е.). Низ целиот свој живот Кикерон останал многу приврзан со овој муниципиум кој му будел носталгични спомени и затоа многу го сакал – како што, впрочем, може да се види во еден текст сместен во неговото дело *За законите*.¹ Затоа, тој во Рим бил пријател и заштитиник (*patronus*) на припадници на видни семејства кои доаѓале токму од Арпин.

Според семејното и социјалното **потекло**, Кикерон му припаѓа на понискиот аристократски слој. Неговиот дедо бил земјопоседник и силна личност, па се претпоставува дека можеби тој е првиот од Кикероновите предци кој бил примен во витешкиот сталеж и кој вршел магистратска [јавна] функција во Арпин. Таткото на Кикерон припаѓал на војничкиот ред на рицарите-коњаници (*ordo equestris*), кој во тоа време бил третиран за понизок слој од традиционалното римско патрициско благородништво (*nobiles*) – и бил член на локалниот Сенат. Бидејќи татко му бил со кривко здравје, исто како и Кикерон, тој го насочил бистротомче кон образованието, што му ја определило и идната општествена и културна функција. Покрај семејниот имот на реката Фабриен, поседувал и своја куќа на римскиот рид Есквилин (*Esquilina*) – местото каде што, всушност, е основан првобитниот Град (*Urbs Roma Antiqua*), па како љубител на

¹ Види: *De legibus* 2,1; 3-2-5. Муниципиумот Арпин е специфичен по многу нешта. Имено, на негово чело стоеле три едили (*aediles*), како најглавни магистратури, а правилата по кои тие биле бирани покажувале дека граѓаните на Арпин биле независни во поглед на римскиот изборен модел. Така, на пример, правилата за тајно гласање, коишто со закон биле утврдени во Рим, не важеле во Арпин. Во потврда на тезата дека Арпин уживал некаква си, барем делумна, автономија е и податокот дека Кикерон лично ги предложил својот син Марк и својот внук за едили во Арпин, кога тие имале само по 18 години – додека, пак, правилата на римскиот „Ред на честа“ (*Cursus honorum*) за напредок во кариерата не ја прифаќал кандидатурата за магистратура на толку млади луѓе. Види кај Елизабет Денио, *Рим – од град-држава до Царство* (Институции и политички живот), Скопје, Култура, 2006, 343–344.

литературата тој уште на детска возраст, кога Кикерон имал само седум години, го испратил него заедно со брат му Квинт (Quintus) во главниот град, тогашниот „центар на светот“, со цел да учат и да се стекнат со првокласно образование.

Сета своја младост Кикерон ја посветил на себенадградување и збогатување на своето **образование** и знаење, притоа интензивно проучувајќи ги правото, реториката, лингвистиката и философијата – не само во Рим и околината (Апенинскиот Полуостров), туку и во Атина (Балканот) и на островот Родос (Егејско Море). Тој се образувал сè до својата 30-та година и не престанува да се надоградува за време на целиот свој живот, што го направило еден од најучените Римјани во милениумската историја на Западната цивилизација. Уште од младоста имал можност да учи од врвни учители, во и надвор од Рим:

- а) Најпрво, во областа на *правото*, Кикероновиот татко успеал да го препорача својот син кај познатиот правник и конзул Квинт Муциј Сцевола (Quintus Mucius Scaevola - Augur / ок. 159–88 год. пр.н.е.). Тој го примил младиот Кикерон во својот дом (*domus*), несебично пренесувајќи му го правното знаење со кое располагал.² По неговата смрт Кикерон се дообразовал кај неговиот роднина – големиот правен советник Квинт Мукиј Скајвола (Quintus Mucius Scaevola - Pontifex / ум. 82 год. пр.н.е.), чиј предавања ги слушал со големо внимание.
- б) На тинејџерска возраст од 18 години, во времето на т.н. Сојузничка војна, Кикерон имал краткотрајна воена служба под команда на славните војсководители и државници Помпеј Страбон (Gnaeus Pompeius Strabo / ум. 87 год. пр.н.е.) и Луциј Сула (в. подолу) – но, никогаш не станал воен трибун (*tribuni militum*).³ Набргу ја напушта таа професија и се враќа во Рим за да продолжи со студиите. Тогаш се заинтересирал за *философијата* која ја слушал кај многу значајни мислителите од сите струи и правци на тогашната современа мисла, со кои и лично се познавал. Први учители во мудрословието му биле: Федар/Фаждар – главниот епикуреец во Рим, потоа академичарот Филон од Лариса (Philo или **Φίλων** / ок. 154–83 год. пр.н.е.) и стоичарот Диодот (Diodotus или Διόδωτος / I век пр. н.е.).⁴ Во Атина, пак, слушал предавања од различни философски школи: на пример, во најпроучената тогашна школа - Академијата, го слушал познатиот Антиох од Аскалон (Ἀντίοχος или Antiochus / ок. 125–68 год. пр.н.е.); а

² Денио, op. cit., 274 и 342.

³ Денио, op. cit., 162 и 179.

⁴ Кирил Темков, „Бесмртната етичка моќ на Кикероновите дијалози“, Поговор кон книгата Филозофски расправи (За крајностите на доброто и злото и Тускулански расправи) од М. Т. Кикерон, Скопје, Три, 2003, 428.

се запознал и со најпознатите претставници на главните философски ориентации на епохата – стоиците, епикурејците, скептиците, неоплатонистите и перипатетичарите (аристотеловци). По престојот во Атина заминава на островот Родос каде што, меѓу другото, ја изучувал и философијата кај стоикот Посејдониј (Ποσειδώνιος или Posidonius / 135–51 год. пр.н.е.), кој бил родум од Сирија.⁵ Бил упатен во сите гранки на тогашната философска мисла: физика (учење за светот и за природните појави), дијалектика (логика и теорија на аргументација) и етика (учење за моралот и доброто однесување на луѓето) – но, не припаѓал на ниту една школа, поради што се смета за „еклектичар“ кој, при градењето на сопствените ставови и уверувања, го избирал најдоброто од сите правци.

- в) Кикерон првично почнал да учи *реторика* во Рим кај врвните говорници – конзулот Луциј Красс (Lucius Licinius Crassus / 140–91 год. пр.н.е.) и Марко Антониј (Marcus Antonius / ум. 87 год. пр.н.е.) – дедото на подоцнежниот познат конзул и триумвир Марк Антониј.⁶ Дури увежбувал и гестови при беседењето, за што бил обучуван од страна на прочуените актери – комичарот Роскиј (Roscius) и трагичарот Езоп (Aisōpos). Потоа преминува кај Плотиј (Plotius), чијашто школа за првпат воведува латински јазик во наставата, без притоа да го напушти грчкиот. Малку е познато тоа што Кикерон, кој уште како дете научил грчки, во младоста имал напишано епска поема и продолжил да пишува *поезија* сè до повозрасни години. Не ретко се фалел дека за една ноќ може да напише и до 500 стихови. Затоа, тој се смета и за зачетник на убавиот класичен латински јазик. За да ги вежба и усовршува стилот и јазикот, тој *преведувал* текстови од хеленски на латински јазик и обратно, а е еден од ретките Римјани кои напишале дела кои латинската писмена култура ја издигнале на исто рамниште со старохеленската. Така, на пример, според научната „митологија“ за која постои и одредено покритие, се верува дека Кикерон прв го употребил зборот *humanitas* – во смисла на „едукација“, за да означи дека само со образование се станува човек, насочувајќи го така својот дух кон постојано и неуморно очовечување. Но, иако бил под влијание на хеленската мисла, па неретко го ословувале и со подбивниот прекар *Graeculus* – „Грче“ [погрчен], сепак имал висока самосвест за самостојноста на латинската култура и јазик и се стремел за опосебување на латинската проза и мисла од старохеленската – слично како неговиот дедо или,

⁵) Види и кај Витомир Митевски, Хелада и Рим – Античка философија, Скопје, Матица, 2007, 117–118.

⁶) Светомир Шкарик и Ѓорге Иванов, Политички теории – Антика, Скопје, УКИМ, Правен факултет „Јустинијан Први“, 2006, 410.

пак, како големиот римски државник и цензор Катон Стариот (Marcus Porcius Cato - Sensorius / 234–149 год. пр.н.е.) кој не сакал ниту да учи хеленски и го преферирал „строгиот морал“ кој им бил својствен на Римјаните. Кикерон истакнувал дека латинскиот јазик има толку силен потенцијал за создавање лексички капацитети – што со него би можеле да бидат изразени сите нешта што луѓето би сакале да ги опишат.⁷

Кога од Атина заминува за Родос тоа го прави главно за да го усоврши својот говорнички стил кај прочуениот ретор Аполониј Молон (Apollonius или Ἀπολλώνιος ὁ Μόλων / творел ок. 70 год. пр.н.е.), кој не знаел латински и со кого што интензивно соработувал. Тој за Кикерон го изјавил следниов славен панегирик: „Те фалам тебе, о Кикероне, и му се восхитувам на твоето умење, но ја жалам судбината на Грција – оти единствената наша предност и последната наша гордост, образованието и красноречивоста, благодарение на тебе, сега од нас преминаа кај Римјаните“!⁸ По студиите во Хелада, поточно во Атина и во Јонија – како главни едукациски центри на таа епоха, Кикерон се враќа во Рим како веќе изградена, свесна и сестрано образована личност, која своите амбиции за јавно делување ги поткрепува со своите високи лични и духовни квалитети и принципи.⁹

2. За Кикероновата политичка кариера и за вршењето државнички функции

*Искористувањето на државата за свои
лични цели – не само што е срамно,
туку е злосторство и расипаност!
Cicero: De officiis (44 год. пр.н.е.)*

Како што веќе видовме, Кикерон во неколку наврати престојува во Хелада (Стара Грција) – но, за волја на вистината, неговиот прв двегодишен престој таму, во некоја рака, бил и изнуден. Имено, главната причина за напуштањето на Рим т.е. за овој „доброволени егзил“, била неговата лична безбедност – бидејќи тој, во неколку свои говори од порано, посредно го критикувал моќниот римски генерал Луциј Сула (Lucius Cornelius Sulla - Felix / 138–78 год. пр.н.е.). По смртта на Сула, кој е еден редок пример за природна смрт на еден диктатор, затоа што доброволно ја напуштил политичката функција и целосно се повлекол

⁷ Темков, op. cit., 427, 431 и 434.

⁸ Plutarh, Usporedni životopisi (knjiga III), Zagreb, August Cesarec, 1988 и Митевски, op. cit., 117–118.

⁹ Темков, op. cit., 429.

од јавниот живот, Кикерон се враќа во Рим и може да се каже дека дури тогаш најголемиот римски беседник на сите времиња ја започнува својата *политичка кариера* во вистинска смисла на зборот. Тој, познат по својата трудољубивост и амбициозност, поради што некои автори го ословуваат и како „гладијатор во политиката“ (пр. Шкарик), за мошне кусо време прави молскавичен подем во вршењето на јавните функции и ги зазема највисоките **државни служби** – секоја од нив освојувајќи ја со најниската можна возраст законски одредена за тоа со *Lex Villia annalis (sua anno)*.¹⁰ Кикерон тогаш увидува одлична можност да го издигне ораторството на принцип на политичко дејствување! Бил приврзаник на „старото“ републиканско уредување, кое тогаш е во фаза на изумирање, а го знаеме и како државник и голем патриот кој, како „граѓанин од втор ред“ (*homo novus*) што немал познати предци, успеваа извонредно брзо да стекне углед на влијателен римски граѓанин (*civis Romanus*).

Од магистратските позиции првично, во 75 год. пр.н.е., е избран за *квестор (quaestor)* - помошник за финансии на преторот во Западна Сицилија, со задача да обезбедува жито за Рим; потоа влегол во римскиот Сенат (*Senatus*) т.е. станал сенатор и набргу се истакнал како одличен и луциден говорник; а во 70 год. пр.н.е. се здобива со функцијата *курулски едил (aediles curules)* – магистрат кој се грижи за градскиот ред, мир и безбедност, како и за јавните места: тој подоцна самиот се фалел дека за време на своето едилство три пати организирал јавни игри (*ludi publici*).¹¹ Во 66 год. пр.н.е. станува и *претор (praetor)*, а бидејќи бил избран прв на таа функција, за разлика од неговите ривали т.е. противкандидати, знаел овој факт често да го истакнува пред другите и да се перчи со него. Бидејќи во ова време ги манифестира и своите политички амбиции, почнува да држи и ефективни политички говори. По ова, во 63 год. пр.н.е., следувало освојување и на највисоката политичка функција во Рим – *конзул (consules)*, заедно со помладиот колега Марк Антониј, како негов совладетел.¹² Инаку, при изборот успеал да добие поголем број гласови во сите изборни центурии, победувајќи го на тој начин познатиот и виден граѓанин Луциј Катилина, против кого подоцна ќе покрене обвинение за наводен антирепубликански заговор и ќе ја предизвика неговата погибија. За време на неговиот конзулат, Кикерон се откажал од доделената позиција управник т.е. *гувернер (gubernator)* на провинцијата

¹⁰ Шкарик и Иванов, *op. cit.*, 410.

¹¹ Денио, *op. cit.*, 311. А во ова време, при вршењето на неговото едилство, го држи и познатиот судски говор против управникот на Сицилија – Вер, кој ја опљачкал и упропастил провинцијата.

¹² Повеќе за јавните служби во Рим и условите за нивно стекнување види го мојот труд „Скриеното *Ius publicum* во македонското уставно право – конституционални елементи на современите правни системи реципирани од Римското јавно право“, Зборник во чест на Тодор Џунов, Скопје, УКИМ, Правен факултет „Јустинијан Први“, 2009, 780–803.

Македонија (*Macedonia*) – поради честите немири што се јавувале на овој простор, како и поради тоа што сакал да посвети поголемо внимание на интересите на римската држава која се наоѓала во еден деликатен и чувствителен период на „залез на доцната Република“. Управувањето со Македонија го отстапил на неговиот колега Марк Антониј.¹³

Но неговите идни политички активности не биле толку успешни. Имено, пет години по својот конзулат - за чиешто времетраење ја открил т.н. „Катилинска завера“ и заговорниците биле казнети со смрт - токму поради овој чин, односно со правно образложение дека римскиот Сенат немал право да изрече смртна казна (*poena capitalis*) против учесниците во заверата без притоа да го консултира народот (*populus Romanus*) собран во комициите, со што практично им било ускратено нивното законско и граѓанско право на одбрана и жалба (*provocatio ad populum*) – во 58 год. пр.н.е., Кикерон е **протеран** од Рим: прво во Солун (*Thesalonica*), а потоа прогонството го продолжува во Драч. Тој бил санкциониран согласно Законот донесен по предлог на тогашниот плебејски трибун Клодиј (Clodius), затоа што - користејќи ги посебните овластувања кои му биле дадени со т.н. конечна сенатска одлука (*senatus consultum ultimum*) - незаконски погубил римски граѓани т.е. лица со *status civitatis*, без притоа тие да бидат судени за тоа во законски предвидена процедура – што од правен аспект било недопустиво! Сведоштвата велат дека, при протерувањето, 20.000 луѓе го придржувале Кикерон кон излезот од Градот. Во овие моменти на осама, кога неговата куќа и имот биле спалени, Кикерон длабоко размислувал за својата судбина и општествен ангажман.

Иако се вратил следната година, а граѓаните го дочекале со восхит, тој се воздржувал од политички ангажмани и се посветил на пишување книги. Веста, пак, за гласањето на законот кој овозможувал враќање на Кикерон од прогонство била дочекана со аплауз од сите страни, за време на јавните игри организирани во чест на божицата Флора, наречени *Floralia*. На одлуката на комициите, со која Кикерон се овластувал да се врати од прогонство, му претходела сенатска одлука (*senatus consulta*) – а новоста веднаш била проширена во театарот (*theatrum*) и во истиот момент дочекана со бурни извици и громогласни ракоплескања, дури и пред сенаторите (*senatores*) да се појават на спектаклот. А **враќањето**, пак, во 57 год. пр.н.е., по 16-месечно прогонство, според описите кои ни се достапни, било величествено – целокупната граѓанска заедница, сенаторите и римскиот народ излегле на улица за да го пречекаат. Оваа враќање и масата луѓе кои го поздравувале често, од страна на Кикерон, биле споменувани во многу негови писма и говори. Од јадранското

¹³⁾ Љубинка Басотова, „Кикерон и заговорот на Катилина“, Кикерон - Говори против Катилина, Скопје, Метафорум, 1994, 17 – цит. сп. Шкарик и Иванов, op. cit., 411 и 420.

пристаниште во Бриндизиј (*Brundisium*), како што велел, тој се вратил во Рим „носен на рамењата на цела Италија“.¹⁴

Во *Говорот за Сестиј* (55, 117) вака го опишува овој настан:

*Потоа, како што тие [сенаторите], еден по еден, пристигнувале од седницата за да присуствуваат на претставата, народот им аплаудирал на секој поединечно. Но, кога самиот конзул, кој ги организирал игрите, го зазел своето место – публиката станала на нозе и, пружајќи ги рацете кон него, во знак на благодарност, ја искажале целата наклонетост и симпатија која ја чувствувала за мене.*¹⁵

Годините пред почетокот на крвавата **Граѓанска војна** во Рим ќе останат запаметени големите социјални протести кои се случувале заради немаштијата, односно економската криза која тогаш владеела. Во 56 год. пр.н.е., во судирот помеѓу приврзаниците на Гај Јулиј Цезар / Кајсар (*Gaius Iulius Caesar* / 101–44 год. пр.н.е.) и на Помпеј Магнус – Кикерон, најнапред се приклучува односно станува лидер на аристократската *Партија на оптиматите* (*Optimates*) која го поддржува Помпеј и остро му се спротивставува на „узурпаторот“ Цезар, одбирајќи ја така погрешната страна, онаа која на крајот бидува поразена. По завршувањето на Војната која од корен ќе ги измени состојбите во државата тој, заедно со поголема група видни граѓани на Рим, бил помилуван односно *амнестиран* од страна на победникот Цезар, во знак на признателност на неговата висока културна позиција и делотворност.

На 53-годишна возраст, десет години по својот конзулат, Кикерон станал и член на познатиот свештенички колегиум на *аугуриите* (*collegium augures*),¹⁶ а во 51–50 год. пр.н.е. е избран за гувернер односно *проконзул* на римската провинција Киликија (*Cilicia*) во Мала Азија (*Asia Minor*). Но, надвор од овие **протоколарни позиции**, нему не му било дозволено поактивно вклучување во „високата“ политика, па во 48 год. пр.н.е. тој практично е тргнат од политичката сцена. Ама и по доаѓањето на власт на Цезар – Кикерон, кој продолжил уште понастојчиво да пишува

¹⁴) Денио, *op. cit.*, 322–323.

¹⁵) Денио, *op. cit.*, 329.

¹⁶) Инаку, тој и Помпеј биле и колеги во овој свештенички колегиум. А еве, како илустрација, да споменеме и една епизода за вечноприсутниот непотизам од кој не се имуни дури ни „големите луѓе“. Имено, веќе на крајот на својот живот, Кикерон како конзулар (поранешен конзул) можел да се надева дека неговиот син ќе влезе во свештеничкиот колегиум на понтификатите / понтифиците (*pontifices*), иако бил премногу млад за таа функција, бидејќи имал само 22 години. Впрочем, сочувано е едно писмо (Писмо до Брут: 1, 5, 3) во коешто тој го моли својот пријател да ургира за неговиот син и да го поддржи при изборот на ова врховно свештеничко звање. Cf. Денио, *op. cit.*, 160 и 179.

философски и етички расправи, во периодот 46–45 год. пр.н.е., сè уште им давал лекции по реторика на Цезаревите пријатели: конзулот Публиј Долабела (Publius Cornelius Dolabella / 73–43 год. пр.н.е.) кој му станал и зет на Кикерон за неговата сакана и единствена ќерка Тулија; и конзулот Аул Хиртиј (Aulus Hirtius / ок. 90–43 год. пр.н.е.). Тој, покрај многуте млади и способни луѓе, го учел и синот на големиот правник Руф; како и синот на првиот триумвир Крас – Публиј Лициниј Крас (Publius Licinius Crassus / ок. 86–53 год. пр.н.е.) за кој се знае дека, по прераната смрт, бил заменет од Кикерон на свештеничката функција аугур.¹⁷

Иако често занемаруван, се чини интересен за одделно споменување и фактот што Кикерон, во два наврата, сосема ќе се **повлече** од јавниот живот – посветувајќи се притоа на истражување и на творештво, кога всушност и ги пишува најголем број од своите ракописи и размисли:

- а) *првпат* тоа ќе се случи во неговите зрели педесетти години, во периодот од 55 до 52 год. пр.н.е., поради губењето на политичките позиции. За време на оваа прва изолација тој се свртува кон философско-политичките теми и ова е, всушност, времето на себепреиспитување на поранешниот државник кој е исфрлен од редовите на власта и положбата која претходно ја уживал;
- б) *вторпат* тој ќе се осами во староста, односно во неговите шеесетти години од животот, во периодот од 47 до 45 год. пр.н.е., меѓу другото и поради несреќите на семеен план. Имено, токму во овој период тој ќе се разведе со својата прва сопруга Теренција (Terentia / 98 год. пр.н.е. – 4 год. н.е.) и ќе се ожени со имотна и значително помлада девојка – Публилија (Publilia). Но, и од неа ќе се разведе по смртта на единствената ќерка Тулија (Tullia Ciceronis / 79–45 год. пр.н.е.), која умрела во триесет и четвртата година од животот, еден месец по раѓањето на нејзиното второ бебе – бидејќи мислел дека таа се радувала на трагедијата што го снашла. За време на ова второ осамување на својот приватен имот во Тускул (*Tusculum*), каде што поседувал вила – кога неговото срце било скршено од тага, тој главно се посветува на проблемите поврзани со етиката, спознанието и метафизиката.¹⁸

Но, за немирниот дух на Кикерон беседништвото беше и остана средство за социјален активизам, политички ангажман и борба на идеи и идеологии. Всушност, тој самиот зборувал дека има два вида дејности кои можат неког да доведат до повисока општествена положба – да се биде војсководец или да се биде оратор! За првото, тој немал речиси никакви афинитети; но, за второто имал бескраен талент, тоа му било

¹⁷ Ibid.

¹⁸ Митевски, op. cit., 118–119.

во крвта.¹⁹ Затоа по атентатот врз Цезар (44 год. пр.н.е.), тој **одново се вклучува во политичкиот живот** на Рим – залагајќи се за обновување на стариот републикански поредок. Кикерон лично не учествувал во заговорот извршен врз Цезар, иако бил мошне близок со еден од главните заговорници - сенаторот Брут (Marcus Iunius Brutus / 85–42 год. пр.н.е.), но аплаudirал кога дознал за Цезаревото убиство и жалел што не бил убиен и Марк Антониј (Marcus Antonius / 83–30 год. пр.н.е.), кој сега се наметнал како извршител на Цезаревиот тестамент. Како виден предводник на споменатата аристократско-сенаторска Партија на оптиматите тој - во 43 год. пр.н.е., која е всушност и последната година од неговиот живот - занемарувајќи ги засилените империјални тенденции и сакајќи да се задржи стариот републикански поредок, остро и во негов стил го напаѓа поранешниот свој колега Антониј, пишувајќи дури 14 политички говори против него. Овие критички говори, со кои Кикерон се залагал дури и за тоа Марк Антониј да биде прогласен за главен непријател, се наречени *Филипики (Philippicae I-XIV)* – по примерот на Атињанинот Демостен (Δημοσθένης / 384–322 год. пр.н.е.) и неговите одржани говори против „варварскиот“ крал Филип II Македонецот. Но, токму оваа жестока критика која ја изрекол во Сенатот и со којашто отворено застанал на страната на адрогираниот наследник на Цезар – „божествениот“ Октавијан (Octavianus Augustus / 63 год. пр.н.е.–14 год. н.е.) ќе биде фатална за него, бидејќи Антониј никогаш не му простил за изречените пизми! Имено, во турболенциите при воспоставувањето на т.н. Втор триумвират (составен од Антониј + Лепид + Октавијан) доаѓа до привремено помирување на Антониј и Октавијан, па Кикерон извисил како „коллатерална штета“. Така тој, по инсистирање на Антониј, се нашол на листата на *проскрибирани личности* кои биле самоволно одредени за „отстрел“ од страна на тогашните моќници. Веднаш штом Кикерон ја примил веста се обидел да ја избегне извесната смрт и решил да побегне од Италија (*Italia*). Се качил на брод, но бидејќи не можел да го издржи тешкото патување по море – слегол на брегот. Тука бил препознат и пријавен од страна на некој локален занаетчија²⁰ – па така, на 7 декември 43 год. пр.н.е., на 63-годишна возраст бил свирепо убиен, не добивајќи ја очекуваната поддршка од Октавијан Август. Насилната смрт најверојатно била предизвикана од страна на некој воен трибун кого што претходно, како што се зборувало меѓу луѓето, Кикерон бесплатно го бранел на суд бидејќи бил обвинет за убиство на својот татко, како и од ослободениот роб на неговиот брат – кого што некогаш лично го подучувал. По убиството, телото на Кикерон било масакрирано, а неговата глава била

¹⁹ Темков, op. cit., 431.

²⁰ Светлана Кочовска - белешки на македонскиот превод на Кикероновото дело За должностите (Книга III, енднота 142), Скопје, Магор, 2005, 285.

отсечена и испратена во Рим. Тука Антониј ќе направи еден грозоморен чин: отсечената глава и десната рака ќе ги стави на говорницата (*Rostra vetera*) на римскиот Форум (*Forum Romanum*), токму на местото каде што Кикерон ги држеше своите најпознати говори. А пак, третата Антониева жена – богатата Фулвија (*Fulvia Flacca Vambula* / 83–40 год. пр.н.е.), симболично ќе го отсече јазикот на Кикерон, на тој начин изразувајќи го незадоволството од она што тој јавно го говорел. Се зборувало и дека Август еднаш го затекнал својот внук како чита некој Кикеронов спис – момчето ја скрило книгата под перница, на што Август му одговорил да не се сепнува и да продолжи да чита бидејќи: „Тој беше умен човек, синко - учен и родољубив“!

Резиме

Живеејќи и творејќи кон крајот на II и првата половина на I век пред Христа, во добата на крвавите граѓански војни и распадот на прочуената Римска Република – Кикерон, без конкуренција, е најпознатиот светски говорник, државник, философ, адвокат и стилист од областа на латинската литература. Неговата сестрана и ерудитска личност опстојува сè до денес, наспроти налетот на настаните и премережјата на времето во изминативе повеќе од два милениума.²¹ Конечно, меѓу него и надалеку познатиот атински говорник Демостен од IV век пр.н.е. постојат минимум две сличности кои се вредни за обележување: прво – и Кикерон како и Демостен пред него својата говорничка кариера ја почнал како судски говорник, за да потоа се сврти кон политичкото беседништво;²² и второ – Кикероновиот неверојатен успех ни покажува дека силните личности не се создаваат во идеални услови, туку како одговор на предизвиците кои им се случуваат, преку грчевитите напори да ги совладаат секојдневните проблеми и тешкотии!

Користена литература

- **Класични дела**

Кикерон, Марк Тулиј. *Филозофски расправи: За крајностите на доброто и злото и Тускулански расправи*. Превод од латински: Љубинска Басотова. Поговор: Кирил Темков. Скопје: ИЦ Три (Библиотека „Сфинга“), 2003.

²¹ Кикерон – Говори против Катилина, Скопје, Метафорум, 1994, 7.

²² Имено, за волја на вистината, во тогашните судски говори има многу политички елементи – така што овие два жанра, од Антиката до денес, во многу случаи се тесно испреплетени. Така и P. L. MacKendrick, *The speeches of Cicero: Context, Law, Rhetoric*, London, 1995 – наведено кај Аврамовиќ, op. cit., 129, [ф. 152].

- – –. *За должностите*. Превод од латински и белешки: Светлана Кочова. Предговор: Весна Димовска-Јањатова. Скопје: Магор (Поредица „Монади“), 2005.
- Цицерон, Марк Тулиј. *Закони*. Београд: Плато, 2002.
- Plutarh. *Usporedni životopisi* (књига III). Zagreb: August Cesarec, 1988.
- **Книги**
- Аврамовић, Сима. *Rhetorike Techne – Вештина беседништва и јавни наступ*. Београд: Правни факултет Универзитета у Београду и ЈП Службени гласник (Едиција „Реторика“), 2008.
- Басотова, Љубинка [преведувач]. *Кикерон – Говори против Катилина*. Скопје: Метафорум, 1994.
- Денио, Елизабет. *Рим, од град-држава до Царство – Институции и политички живот* (Библиотека „Меридијани“). Превод од француски: Марија Станковска. Скопје: Култура, 2006.
- Митевски, Витомир. *Хеленизам и Рим*. Скопје: Матица (Едиција „Античка филозофија“), 2007.
- Станојевић, Обрад и Милена Јовановић. *Латински за правнике* [Десето издање]. Београд: Правни факултет Универзитета у Београду и Јавно предузеће „Службени гласник“ (Библиотека „Приручници“, књига 15), 2008.
- Станојевић, Обрад и Сима Аврамовић. *Ars rhetorica – Вештина беседништва*. Београд: ЈП „Службени лист СРЈ“, 2002.
- Шкариќ, Светомир и Ѓорге Иванов. *Политички теории – Антика*. Скопје: Универзитет „Св. Кирил и Методиј“, Правен факултет „Јустинијан Први“ (Политички студии), 2006.
- – –. *Политички теории – Среден век*. Скопје: Култура, 2012.
- Вујуклић, Џика. *Forum Romanum – Римска држава, право, религија и митологија* [Друго изменјено и допунјено издање]. Београд: Правни факултет у Београду & Јавно предузеће „Службени гласник“ (Библиотека „Приручници“), 2006.
- Delsarte, Francois. *System of Oratory*. Translated by Frances A. Shaw. Sine loco & sine anno. [електронска верзија во word документ].
- Fantham, Elaine. *The Roman World of Cicero's 'De Oratore'*. Oxford and New York: Oxford University Press, 2004.
- Kennedy, G. A. *A New History of Classical Rhetoric*. Princeton, 1963 (1994).
- Olmsted, Wendy. *Rhetoric – An Historical Introduction*. Malden, Oxford, Carlton: Blackwell Publishing Ltd, 2006.
- Popović, Slavoljub. *Govornišтво u teoriji i praksi*. Beograd: NIRO „Književne novine“, 1987.

- **Зборници**

Поленак-Аќимовска, Мирјана [уредник] и Димитар Апасиев [секретар]. *Во пресрет на Десеттата ораторска вечер „Иво Пухан“*. Јубилеен зборник по повод 55-годишнината од основањето на Правниот факултет. Скопје: Универзитет „Св. Кирил и Методиј“, Правен факултет „Јустинијан Први“, 2006.

- **Статии**

Ганди, Махатма. „Хинду Свараџ“ (Индиска самоуправа). Теории за мирот и конфликтите (читанка). Светомир Шкариќ [редактор]. Скопје: УКИМ, Правен факултет „Јустинијан Први“, 2007.

Никитјук Е.В. „Оратор Андокид и процессы по обвиненију нечестии (αἰσευβεία) в Афинах на рубеже V-IV вв. до н.э.“ *Вестнике СПбГУ*, Серия 2, 1996, Выпуск 3 [№ 16], с. 23–36.

- **Специјализирани енциклопедии и речници**

Berger, Adolf. *Encyclopaedic Dictionary of Roman Law*. New Series, Vol. 43, Part 2. Philadelphia: The American Philosophical Society (+ DIANE Publishing), 1953 [Reprinted 1980 and 1991].

- **Интернет страници**

<http://www.ancientlibrary.com>

ПРАВЕН ФАКУЛТЕТ

ГОДИШЕН ЗБОРНИК

2015

